

ХАСКОВСКАТА ТРАКИЙСКА ОРГАНИЗАЦИЯ – 1944-1961 Г.

Д-р Виолета Костова

Тракийската организация в Хасково се учредява през 1919-1920 г., а официално след Четвърти редовен събор през 1920 г., когато в цялата страна се създават културно-благотворителните дружества на тракийските бежанци. Хасковското дружество е едно от първите в страната, а първият председател е Коста Георгиев.

След преврата на 19 май 1934 г. Тракийската организация също попада под ударите на Наредбата-закон за забрана на политическите партии. Със заповед на МВРНЗ от 26 февруари 1936 г. Върховният изпълнителен комитет е разтурен. ВИК уведомява председателите на културно-благотворителните дружества „Тракия“ за това с писмо от 5 март с. г. Културно-просветните дружества „Тракия“, младежките, женските и студентските дружества, Младежкият и Женският съюз обаче остават незасегнати от тези разпоредби. На 30 септември 1934 г. е учреден Тракийският научен институт, който през следващите години извършва значителна изследователска и издателска дейност, финансирана от фонд „Тракийско дело“.¹ Така Тракийската организация запазва своята структура и дейци в страната и през октомври 1944 г. по инициатива на група тракийски дейци се възстановява.

В българската историография има редица изследвания за създаването и дейността на организацията до 9 септем-

¹ Филчев, Ив., Тракийският въпрос и тракийското движение в България, С., 2018, с. 299-304.

ври 1944 г. Сравнително малко са проучванията за възстановяването и развитието на съюза и местните културно-просветни дружества на тракийските бежанци, няма специални изследвания за развитието на тракийската организация в Хасково и областта след Втората световна война. Най-последователно са проследени тези процеси в книгата на проф. Ив. Филчев.² Сравнително цялостно е запазен архивът на Хасковското тракийско дружество след възстановяването му през октомври 1944 г. до 1977 г. и частично на младежкото дружество към него в Държавен архив – Хасково. Информация за развитието на тракийското движение в града и района ни дават и вестник „Тракийска гума“, който излиза за кратко в Хасково, както и отделни публикации в местния печат. Доста по-оскъдни са запазените архиви на дружествата в Свиленград и Любимец, съхранени в Държавен архив – Хасково, липсва фонд за Харманли и прилежащата му околия. В документите на хасковското тракийско дружество има частични сведения и за организациите в другите градове и села на територията на Хасковски окръг (1949-1987 г.), както и във фондове на други обществени и политически организации.

Настоящото изложение представя възстановяването и развитието на културно-просветно дружество „Тракия“ – Хасково от 1944 г. до 1961 г. на основата на посочените извори, които очертават промените в характера на организацията след Втората световна война. Хронологически статията обхваща времето от създаването на временен комитет на 4 октомври 1944 г. до националната конференция на 24 декември 1961 г. Това е период, който е изпълнен с постепенни промени в организацията и нейния характер в условията на нова политическа система в страната, които ще

² Филчев, Ив., Тракийският въпрос и тракийското движение в България, С., 2018, с. 313-336.

проследим в развитието на дружество „Тракия“ – Хасково.

Възстановяването на централните органи на организацията и на нейните дружества в цялата страна започва активно в началото на октомври 1944 г. На 4 октомври е създаден временен комитет с председател писателят Константин Петканов, секретари – Н. Спиrow, Ф. Георгиев и Г. Камов, в състав от общо 13 човека. Във временния комитет от Хасково е включен Георги Сапунаров. Първата национална конференция е организирана в София на 24 декември 1944 г. с участието на 35 делегати от тракийските благотворителни културно-просветни дружества от цялата страна. Конференцията решава ръководството да се нарича Централен изпълнителен комитет (ЦИК). Избран е състав на ЦИК с председател Никола Спиrow, също и контролна комисия.³

На 8 октомври 1944 г., четири дни след създаването на временния комитет, хасковските тракийци организират събрание, на което избират ръководство с председател Георги Сапунаров, подпредседател Калоян Чакъров и секретар Стоян Коемджиев, Тодорка Гарева – касиер, Георги Грозев – администратор и членове Никола Спиrow, Коста Семерджиев и Илия Педев. Новоизбраното ръководство полага много усилия за записване на членове и възраждане на организацията в града. Хасковските тракийци обявяват официално възстановяването на организацията си през ноември 1944 г. и едновременно с това декларират подкрепата си за правителството на Отечествения фронт. В края на 1945 г. дружеството има 600 членове. Все по това време са възстановени и организациите в Свиленград с 61 членове (до 1939 г. тя е наброявала 600 човека) и в Харманли и околията. В началото на 1946 г. тракийските организации

³ Филчев, Ив., цит. съч., с. 320.

В двете околии (Свиленградска и Харманлийска) наброяват 1650 човека.⁴

Същевременно пристигат много нови бежанци от Беломорието⁵, след като е наложено българските войски да бъдат изведени незабавно и окончателно от там. През следващите месеци те са подпомогнати от гържавата с парични средства, а на земеделските стопани е отпуснато семе за посев и фураж за животните.⁶ Голямо тракийско събрание е проведено на 29 януари 1945 г. в Хасково, на което се обсъжда възстановяването на организацията и нейното финансиране. Присъстват Димитър Магжаров и Никола Спиров, които призовават за подпомагане на организацията с волни помощи както за Централното ръководство, така и за хасковското сдружение. На този призив се отзовават 44 от присъстващите, които даряват общо 130 000 лв.⁷ През 1945 г. в Хасково излизат три броя на в. „Тракийска трибуна“ – орган на прогресивната тракийска младеж, с редактор Стаю Кирев и администратор Георги К. Митрев. На 30 октомври 1945 г. се появява още един тракийски

⁴ Държавен архив – Хасково (ДА-Х), ф. 3Б, оп. 1, а.е. 7, л. 3, 13, 42; ф. 4Б, оп. 1, а.е. 25, л. 26; ф. 12Б, оп. 1, а. е. 4, л. 24.

⁵ Пак там, ф. 860, оп. 2, а.е. 40, л. 30-31.

⁶ Пак там, л. 32.

⁷ Пак там, а.е. 39, л. 1. Дарители са: Димитър Лавчиев, Калоян Бакърджиев, Илия Педев, Стойчо Дерменджиев, Иван Петков, Димитър Кулфанов, Георги Артмутлиев, Вълчо Турников, Георги Пангърров, Ламбри Джелепов, Грозю Анадолиев, Двете тракийчета, Стоян Пангърров, Чанко Петров, Петко Шенков, Ради Пляков, Георги Турников, Георги Балджиев, Стайко Михов, Димо Тодоров Калдърбанев, Димитър Боборанов, Димитър Кишков, Иван Касов, Георги Ангелов Терзиев, Георги Сираков, Георги Стоянов, Димитър Братанов, Димитър Долов, Стойчо Стаматов Караматеv, Стаю Педев, Станко Ангелов, Янчо Терзиев, Стамат Аркумарев, Стайко Вълчев, Бойко Кирев, Тасю Сарджев, Безергянов, Стою Митрев, братя Стоеви, Коста Петков, Никола Михайлов, Никола Тодоров, Мавер Рагинов, Петко Бояджиев.

вестник в Хасково – „Тракийска дума“, с редактор Стало Кирев. Той отпечатва 9 броя до 20 февруари 1946 г. След това вестникът става орган на Централния изпълнителен комитет на тракийската организация в България.⁸

ВЪЗСТАНОВЯВАНЕТО НА ТРАКИЙСКАТА ОРГАНИЗАЦИЯ

е съпътствано и от подем в младежкото тракийско движение в Хасково. Първият протокол на младежкото тракийско културно-просветно дружество в града е от 20 ноември 1945 г. На събранието е представен брой 1 на т. нар. „Жив вестник“, посветен на проведената на 11 ноември 1945 г. в Хасково тракийската конференция. Темата е представена от Янко Мавров и предизвиква оживени разисквания сред присъстващите младежи.⁹ Това се превръща в традиция за младежката организация през първите две години, заедно с организирането на седанки и вечеринки под различен наслов и тематика, на които се набират и волни помощи за организацията. През 1945 г. и 1946 г. младежкото дружество има активна дейност, следва почти тригодишен застой и през 1949 г. отново се активизира, вече като младежка тракийска културно-просветна секция при дружество „Тракия“.¹⁰ Председател на настоятелството през 1945 г. е Иван Грозев, а през 1949 г. – Андрей Сапунджиев и Стоян Педев.¹¹

На 25 март 1945 г. в Асеновград е свикана следващата национална конференция на тракийските дружества, която приема основни насоки за работата на организацията.

⁸ Пак там, л. 31; Сиротов, П., Начало и развой на печата в Хасковски окръг, Хасково, 1954, с. 18-19; Костова, В., Щрихи от историята на Хасковския периодичен печат – В: Известия на Исторически музей – Хасково, С, 2004, с. 278.

⁹ ДА-Х, ф. 860, оп. 1, а.е. 5, л. 1.

¹⁰ Пак там, л. 2-19.

¹¹ Пак там, л. 13, 19.

В приетата резолюция се казва: „... Тракийската организация има право на съществуване и ще продължава своята работа като една културно-просветна, антифашистка и масова емигрантска организация, тъй като неправдата, нанесена на тракийци от Първата световна война, не е още поправена.“¹² В същия документ се посочват основните направления и непосредствените задачи на организацията:

- Обхващане на тракийската емиграция в гружествата и организацията, без разлика на убежденията, с изключение на крайно фашизираните елементи;

- Приобщаване към политиката на ОФ и правилно разрешаване на националните проблеми;

- Широка културна, просветна и благотворителна дейност сред тракийската емиграция и борба против великобългарския шовинизъм;

- В гружествата на тракийската организация могат да членуват всички родени в пределите на Тракия или произхождащи от тях, без разлика на народност, идейни убеждения или верска принадлежност;

- Разрешаването на тракийския въпрос и връщането на тракийци по родните места може да стане само по пътя на братски съюз с южните славяни и разбирателство с демократичните съседни държави, като дело на балканските народи.¹³

Основна задача на организацията е да обхване цялата тракийска емиграция, да развива културна, просветна, патриотична и благотворителна дейност и да работи в подкрепа политиката на Отечествения фронт и правителството. Основната цел на организацията – справедливо решение на тракийския въпрос, също остава в приетата резолюция, но с известна условност.

¹² Филчев, Ив., с. 321.

¹³ Пак там, с. 322.

На 12 юни 1945 г. ЦИК подготвя и внася изложение до министър-председателя и всички министри относно задълженията на бежанците от Източна Тракия и Мала Азия към гържавата. В документа се посочва, че тракийските бежанци са получили два пъти помощ от гържавата – през 1920 г. и през 1926 г. Но те не получават нищо от изоставеното си в Турция имущество съгласно Ангорския договор. Същевременно гълговете им постоянно нарастват. ЦИК отправя молба към правителството да опрости напълно задълженията на тракийци от 1925-1926 г. или да бъдат намалени с 50%, като се опростят натрупаните да този момент лихви.¹⁴

По инициатива на ЦИК през ноември 1945 г. са насрочени районни конференции в Стара Загора, Ямбол, Хасково и Бургас. Докладчици са членове на ЦИК по темата „Вътрешното и международното положение на България и тракийският въпрос“. Внимание се обръща и на тракийците-бежанци, които се завръщат от Беломорието след войната.

На 11 ноември 1945 г. в Хасково е проведена така насрочената конференция на тракийци в клуба на организацията. Присъстват представители на тракийските дружества от Харманли, Свиленград, Кърджали и някои села на Хасковска околия. Двама представители на Централния комитет участват в работата на конференцията, като единият, Милю Карамучев, прави преглед на международните събития и поставя като централен въпрос в настоящия момент популяризирането на тракийската кауза в навечерието на подготовката на мирните договори.¹⁵ По това време ЦК на тракийската организация издава Окръжно № 8, с което призовава всички тракийци да гласуват за ОФ в предстоящите избори за 26-то ОНС на 18 ноември 1945 г. Документът е публикуван във в. „Тракийска дума“.¹⁶

¹⁴ Пак там.

¹⁵ Тракийска дума, № 3, 13 ноември 1944 г., с. 4.

¹⁶ Пак там.

Наред с политическите и организационните въпроси неотменна остава грижата в защита на тракийските бежанци. На страниците на вестника е публикувано Окръжно № 9 от 5 ноември 1945 г. на ЦК на тракийската организация, съгласно което тракийските бежанци могат да ползват на общо основание специалните безлихвени заеми и под гаранция на държавата, които БЗКБ отпуска на основание Наредбата-закон за облекчаване на земеделските стопани, пострадали от сушата през стопанската 1944-1945 г. За постигането на тази цел, както и за отпускане на фураж за тракийските земеделски стопани равнопоставено с останалите, ЦИК полага госта усилия пред Върховния стопански съвет и дирекция „Хранизнос“. Също така препоръчва на местните гружества да са в постоянна връзка с общинските власти и комитетите на ОФ и „да направят максимум за този тъй жизнен за тракийските стопани въпрос.“¹⁷

През 1946 г. вниманието на централното ръководство е насочено изцяло към подготовка за мирната конференция в Париж и усилията на правителство да защити правото на България върху Западна Тракия. Главната задача е изработването на меморандум до великите сили и изпращането на специална делегация от името на тракийската организация в България на конференцията в Париж. Тракийските гружества по места и цялата организация се обявяват в защита на националните интереси и развиват активна дейност. На 1 май 1946 г. излиза брой 1 на в. „Тракийска гума“, вече като орган на тракийската организация в България.¹⁸

За тракийци цялата 1946 г., наред с бурните вътрешно-политически събития, минава под знака на подготовката за мирната конференция в Париж (29 юли – 15 октомври 1946 г.). В защита на тракийската кауза и на Западна Тракия в

¹⁷ Пак там, № 5, 27 ноември 1945 г., с. 4.

¹⁸ Филчев, Ив. Цит. съч., с. 323-324.

предстоящите преговори в. „Тракийска дума“) все още в Хасково) публикува редица статии още от края на 1945 г.: уводна „Тракийският въпрос вчера и днес“, „Егейска Тракия и гръцкият монархизъм“ от Стало Кирев и др.¹⁹ В брой 4 на вестника излиза и Окръжно № 1/16 ноември 1945 г. с призив към всички тракийци за абонамент на вестника, за да може да продължи издаването му.²⁰

На 13 януари 1946 г. в Хасково се провежда конференция с представители от селата и градовете на окръга. Присъства Никола Спиров, който изнася доклад на тема „Международното положение и тракийският въпрос.“ Това поставя началото на непосредствената активна кампания, която се развива през следващите месеци. На 24 март 1946 г. на общо събрание хасковските тракийци се запознават с меморандума на ЦК на тракийската организация, изпратен до ООН, „в който се излага чия е Тракия и кому принадлежи.“ С решение на свое събрание хасковската организация отпуска 30 000 лв. на централното ръководство за издаването на в. „Тракийска дума“. Следва решение на хасковските тракийци, с което избират специална комисия, включваща Калоян Чакъров, Петко Николов, Хърсо Николов, Георги Сапунаров, Иван Топалов, Датко Парнаров, Георги Терзиев, Никола Чакъров, Стоян Тодоров и Стойчо Пелтеков, която има задачата да събере от тракийците в Хасково 130 000 лева и да ги предаде на ЦИК за разходи на тракийската делегация, която ще отиде в Париж при подписването на мирния договор. Отзовават се 44 тракийци от Хасково.²¹

Пролетта и лятото на 1946 г. са белязани от изключителна активност на тракийската организация в страната и в частност в Хасково и в целия Хасковски регион. На

¹⁹ Пак там, № 4, 20 ноември 1945 г., с. 1, 2.

²⁰ Пак там, с. 4.

²¹ ДА-Х, ф. 860, оп. 2, а. е. 40, л. 32-33.

28 април 1946 г. в Хасково се организира голямо тракийско събрание, на което произнасят слова Никола Спиров (председател на тракийската организация в България), Георги Хълчев (тракийски деятел и народен представител от Пловдив) и Иван Ангелов – председател на фонд „Тракийско дело“. Прочетен е подготовеният меморандум, гласувана е резолюция за одобрението му, както и няколко телеграми.²²

На 23 юни 1946 г. се събира многохиляден митинг на тракийската организация в Хасково. Митингът е открит от председателя на местните тракийци Георги Санунаров, а речи гържат Мара Пюркеджиева (народен представител от кърджалийската колегия) и полк. Ламби Данаилов (баща на актьора Стефан Данаилов – б.р.) от централното ръководство. Митингът гласува резолюции в подкрепа на подготовените документи и телеграми с искане за връщане на Западна Тракия.²³

Тракийските гружества в целия регион участват в митингите в защита на справедливата кауза за връщане Западна Тракия на България и излаз на Бяло море. През юли 1946 г. в Ивайловград и редица села в околията се провеждат събрания в защита на тази кауза. На 20 юли 1946 г. е големият, заключителен тракийски събор в Кърджали преди отпътуването на делегацията за Париж. Същевременно в страната се провежда кампания за референдум за формата на управление на страната ни и партийните митинги и събрания отдават изключително значение на въпроса за Тракия и работата на конференцията, а в. „Народна борба“ широко отразява всички събития по този въпрос.²⁴ След завръщането си от Париж делегатите дават

²² В. „Народна борба“, бр. 92, 4 май 1946 г.

²³ Пак там, № 100, 29 юни 1946 г.

²⁴ Костова, В., Мирната конференция в Париж (29 юли – 15 октомври 1946 г.) и тракийската емиграция в хасковски регион – В: Сборник Тракия, X, 2019, с. 147 – 155.

отчет за работата си. Нейната дейност е обсъдена и одобрена от пленум на ръководство на 13 септември 1946 г.²⁵

На 22 септември 1946 г. е свикано голямо публично събрание на тракийската емиграция в Хасково, на което Никола Спиров дава подробна информация за цялостната дейност на делегацията за популяризиране на тракийския въпрос и позициите на България за Западна Тракия. Слово произнася тракийският войвода Димитър Магжаров, както и Ламби Данаилов.²⁶ През 1946 г. хасковската тракийска емиграция, наред с другите дружества в региона и страната, развива изключително активна дейност в подкрепа на исканията на България за Западна Тракия и на излъчената тракийска делегация и работата ѝ пред мирната конференция в Париж. За съжаление, въпреки положените усилия, България не успява да постигне решение на тракийския въпрос при подписването на мирните договори през 1947 г.

След бурната и наситена с дейност и надежди 1946 г. и подписването на мирния договор в Париж на 10 февруари 1947 г. тракийската организация в страната се насочва към вътрешноорганизационна и културна дейност, към защита на непосредствените нужди на тракийските бежанци в условията на остри вътрешнополитически борби. На 24 и 25 май 1947 г. се провежда национална конференция с участието на 76 дружества от страната, представени от 162 делегати. Конференцията изслушва и приема отчет за целия тригодишен период (24 декември 1944 – 24 май 1947 г.) По данни на ЦИК общият брой на тракийската емиграция в страната е 400 000 човека, има 146 редовно отчетени дружества и 7648 редовно отчетени членове. Конференцията определя организацията като масова, безпартийна и в съгласие с политиката на ОФ. Обсъдени са организационни

²⁵ Филчев, Ив., цит. съч., с. 325.

²⁶ Народна борба, № 105, 3 август 1946 г.; № 106, 10 август 1946 г.; № 107, 17 август 1946 г.; № 113, 28 септември 1946 г.

и специфични стопански въпроси, които засягат тракийците бежанци. Политическата резолюция декларира, че решението на тракийския въпрос трябва да се търси по линия на демократичното развитие и разбирателство на балканските народи: „Свободна Тракия в границите на България се издига в общобългарски идеал.“

Конференцията приема нов устав, структура и нов състав на ЦИК. В него влизат Никола Спиров – председател, Димитър Маджаров (Кърджали) – подпредседател, секретари – Ламби Данашилов, Панчо Джелепов и Никола Христов, касиер – Георги Камов, редакторът на вестник „Тракийска гума“ Петко Караделков и още 14 членове, 9 от които – от провинцията. Организационно по места се формират културно-просветни благотворителни сдружества „Тракия“, а всички те образуват тракийската организация. Посочени са целите, които включват работа за трайно решение на тракийския въпрос, разбирателство и патриотизъм, както и работа по специфични бежански проблеми. За празник на организацията е обявен 19 август – обявяването на Преображенското въстание. Приема се решение всяка година да се провеждат редовни конгреси на Тракийската организация.²⁷

В началото на 1947 г. е избрано

НОВО РЪКОВОДСТВО НА ХАСКОВСКОТО ТРАКИЙСКО ДРУЖЕСТВО.

Председател е Георги Сапунаров, подпредседатели – Димитър Лавчиев и Калоян Чакъров, секретар Грозю Анадолиев, а в състава му са включени 7 членове. На общо събрание през май 1947 г. са избрани делегати за националната конференция на 24-25 май 1947 г. в София: Гавраил Карев, Калоян Чакъров, Петко Николов, Иван Топалов, Димитър

²⁷ Филчев, Ив., цит. съч., с. 326-328.

Лавчиев и Георги Петров. От Хасково в състава на ЦИК е избран Петко Николов. На 19 август 1947 г. хасковските тракийци отбелязват своя патронен празник – обявяването на Преображенското въстание, а на 10 октомври организират традиционен събор в Маслиново.²⁸

Необходимо е да отбележим, че във фонда на тракийската организация, съхранен в Държавен архив-Хасково, протоколите от 40-те години на XX в. са запазени частично. Информацията за организационната дейност е запазена, но не е пълна, в една архивна единица – „История на Тракийската организация – гр. Хасково“ от Петко Николов Кедиков за периода 1921-1977 г.²⁹ Все пак тя съдържа някои основни моменти и последователност за развитието на хасковското дружество „Тракия“ през тези години. Тук научаваме, че на 25 април 1948 г. канцеларията и клубът на организацията се преместват на ул. „Бургас“ № 26, в сграда на братя Примови. Бюфетчик е Илия Стоев. През 1948 г. се откриват и стопански предприятия на дружеството – гостилниците на Георги и Вълчо Турникови. На 26 април 1948 г. се провежда околийска конференция по организационни въпроси и обсъждане увеличаване на абонатите на в. „Тракийска дума“. Организират се бригади за подпомагане жътвата в селата Големанци, Долно и Горно Войводино, в които има тракийски дружества. С постановление на МС от 1 октомври 1948 г. са закрити всички стопански предприятия на тракийската организация.³⁰

През 1948 г. е обнародван Закон за пенсиониране на участниците с оръжие в тракийските борби. Общо удостоверенията получават 1100 души.³¹ Във фонда на тракийската орга-

²⁸ ДА-Х, ф. 860, оп. 2, а.е. 40, л.34-35

²⁹ ДА-Х, ф. 860, оп. 2, а.е.40.

³⁰ Пак там, л.34-36

³¹ Филчев, ИВ., цит. Съч., с. 329.

низация има списъци на участници в четите на Руси Славов и Димитър Маджаров, но няма упоменати данни за получили подобни удостоверения. На 17-18 октомври 1948 г. в София се провежда трети разширен пленум на ЦИК с участието на председателите на околийските дружества. Извършено е райониране на организацията в България, като са обособени 11 района – Пловдивски, Старозагорски, Ямболски, Бургаски, Варненски, Хасковски, Кърджалийски, Свиленградски, Ивайловградски, Тополовградски и Смолянски. За работата в района отговаря съответният председател в централното селище. За всеки район е определен и член на ЦИК. Пленумът отчита общо 202 дружествата по това време и 14 околийски конференции с участието на представители на ЦИК. Значително внимание се отделя на стопанската дейност на дружествата – ресторанти, хотели, кафенета и др.³² Делегати на пленума от хасковското дружество са Петко Николов, Георги Сапунаров и Грозю Киров.³³

В началото на 1949 г. организацията провежда редовното си годишно събрание и избира ръководство с председател Георги Сапунаров, двама подпредседатели, 1 секретар и 1 касиер, културно-просветник и 5 членове. По традиция са отпуснати 20 000 лв. за подпомагане на бедни тракийци. През 1949-а се отбелязват годишнините от рождението и смъртта на Капитан Петко войвода, Преображенското въстание и други паметни дати. Традиционно е участието на тракийци в манифестациите на 1 май и 9 септември. На 10 април 1949 г. в Хасково е проведена околийска конференция. Тодор Камбуров е представител на ЦИК. С решение на събранието се преведени 100 000 лв. от печалбата на стопанските предприятия на ЦИК. През 1949 г. умира войводата Димитър Маджаров. Хасковските тракийци изпра-

³² Филчев, Ив., цит. съч., с.329.

³³ ДА-Х, ф. 860, оп.2, а.е. 40, л. 36

щат делегация от 40 човека за погребението на 26 октомври в Кърджали. През 1949 г. в организацията се обсъжда за пореден път въпросът за бежанските облигации по спогодбата Моллов-Кафандарис. По този въпрос хасковското гружество подготвя изложение и избира свои делегати – Петко Николов, Димитър Лавчиев и Милуш Костов, които да го представят. През следващата 1950 г. хасковските тракийци отново излъчват свои делегати по този въпрос – Димитър Лавчиев и Димитър Коджаниколов, тези усилия продължават и през следващата година. Макар и неполитическа, организацията активно участва в изборите за местна власт и Народно събрание през 1949 г.³⁴

50-те години на XX век бележат

НОВ ЕТАП В РАЗВИТИЕТО НА ТРАКИЙСКАТА ОРГАНИЗАЦИЯ

в България. Той е ясно дефиниран в изказването на Владимир Попотомов, представител на ЦК на БКП и подпредседател на Министерския съвет, на проведеня на 10 декември 1950 г. четвърти пленум на ЦИК. Съгласно приетите решения тракийската организация се превръща в Съюз на тракийските културно-просветни гружества и има само културно-просветни цели и задачи. Това променя структурата на гружествата и организацията – създават се културно-просветни отдели при централното ръководство и съответно комисии при тези на местните гружества. Патронният празник на организацията се запазва и се отдава по-голямо внимание на трагичните събития през 1913 г. при с. Ятаджик (днес Маджарово). Що се отнася до тракийския въпрос, той остава напълно и само в пълномощията на правителството. Вестник „Тракийска дума“ се запазва, излиза два пъти месечно, но в средата на 1951 г. спира да се изда-

³⁴ Там там, л. 37-39.

ва. През 1950 г. е спряно и изплащането на облигациите по спогодбата Моллов-Кафангарис.³⁵ Значително се променят характерът и значението на организацията на тракийската емиграция в България. Отнема ѝ се изконното право на политическа дейност и защита, особено по отношение претенциите спрямо Гърция и Турция, за имуществените искания, както и срещу изопачаването на историческата истина.

50-те години на ХХ в. са важен етап в развитието на хасковската тракийска организация наред с настъпилите общи промени. Тя следва решенията на четвъртия пленум на ЦИК и се преустройва в културно-просветно дружество, макар и през 1950 – 1951 г. да полага отново усилия в защита на изплащането на бежанските облигации и поборническите пенсии. През август 1950 г. е предприета инициатива за изграждане на паметник, посветен на избитите през 1913 г. българи при с. Ятаджик (Магжарово). На 3 август 1950 г. е учреден окръжен комитет с тази цел в състав: Янчо Георгиев (първи секретар на ОК на БКП), Паскал Ников (началник МВР-Хасково), Никола Недялков (околийски началник), Георги Сапунаров (председател на дружество „Тракия“ - Хасково), Георги Петров, арх. Димитър Дяков, Стаю Шенков, Димитър Лавчиев, Петко Николов, Стойчо Пелтеков, Илия Пеев – членове на ръководството на тракийската организация в града. В строителния комитет са: Янчо Георгиев, почетен председател, Никола Недялков – председател, подпредседатели – Георги Сапунаров и Димитър Лавчиев и секретар – Георги Петров. В началото дружеството отпуска 80 000 за започване строителството на паметника. На 28 ноември 1950 г. Фонд „Тракийско дело“ – Пловдив превежда 20 000 лв., а ЦИК на СТАБ – 60 000 лв., за завършване паметника при Магжарово. Общата сума на

³⁵ Филчев, Ив., цит. съч., с. 330-331.

строителството там е 500 000 лв. Паметникът е открит на събор в Магжарово на 29-30 септември 1951 г.³⁶

Предвид новия характер на организацията като културно-просветна както към централното ръководство, така и по места започва създаването на ансамбли за тракийски песни и танци. През 1952 г. ръководството на хасковското дружество приема няколко решения за организиране на свой ансамбъл. За ръководител пърначално е назначен Атанас Иванов със задачата „да го организира и специализира“, като са отпуснати 100 000 лв. за закупуване на облекло и обувки. Ансамбълът започва своята дейност, участва активно в тържества и манифестации, гостува в Кърджали. По-късно през същата 1952 г. за ръководител на ансамбъла е назначен Димитър Трендафилов, а на певческия хор – Ана Чанкова.³⁷ Така се поставя началото на ансамбъла за тракийски песни и танци на дружеството в Хасково, през следващите години тази дейност се развива все повече.

През 50-те години се утвърждават в града честванията на годишнините на Капитан Петко войвода, на Илинденско-Преображенското въстание, в повечето случаи съвместно с македонското културно-просветно дружество „Симеон Кавракирков“ в Хасково, традиционен е съборът в с. Маслиново, а този в Магжарово придобива национален характер. В докладите на ръководството се отбелязва следното: „В нашия окръг се провежда един от най-големите събори, посветен на героичното минало на нашия народ – съборът в село Магжарово, посветен на трагичните събития на българите-бежанци от Тракия през 1913 г. Докато в миналото този събор се провеждаше само от нашата организация, в последните години придоби масов характер.“³⁸

³⁶ ДА-Х, ф. 860, оп. 2, а.е. 40, л. 39-41.

³⁷ ДА-Х, ф. 860, оп. 2, а.е. 40, л. 39-41.

³⁸ Пак там, оп. 1, а.е. 1 л. 35.

Организацията участва в ежегодните паметни събития на Петрова нива със свои делегати, както и при чествания, откриване на паметници на Капитан Петко войвода в Кърджали – 1955 г., Варна – 1959 г., и на други събития и срещи на тракийски гружества в България.³⁹ В организационно отношение обаче се наблюдава отлив. Няма точни данни за членовете, но през 1953 г. се отбелязва, че вече два пъти се отлага годишното събрание поради липса на достатъчно членове. Показателен е и фактът, че през този период членският внос се събира едва 50%. През 1954 г. съгласно приети решения на конференцията на тракийските гружества в окръга и представители на централното ръководство следва да се провеждат повече просветни събрания и предвидените отчетени членове от 300 се увеличават на 400. Паралелно с това ръководството популяризира сред тракийското население в града указа за задълженията на тракийци по отменения Закон за селскостопанско настаняване на бежанците, за състоянието на облигациите по заема от 1923 г. На свое заседание ръководството приема решение да се подготви и изпрати изложение относно изплащането на спрените лихви от облигациите по този заем до Вълко Червенков. Няма точни данни за членския състав на гружеството по години за по-точен анализ, но ще отбележим, че през 1959 г. гружество има 450 действителни членове, 350 от които са отчетени. За следващата 1960 г. – 600, отчетени 320, 1961 г. – 600 редовни, от тях 360 – отчетени. В документите се отбелязва, че през 1959 г. в Хасково живеят не по-малко от 12 000 бежанци, т. е. обхванати са около 5% от тях. За 1960 г. – 2000 тракийски семейства, т. е. около 10 000 човека. Трябва да отбележим, че има изградени гружества в няколко села – Големанци, Гор-

³⁹ Пак там, оп. 1, а. е. 2, л.1, 10, 36, 37, 60, 62.

но и Долно Войводино, Книжовник.⁴⁰

Има гве

ВАЖНИ СЪБИТИЯ В ЖИВОТА НА ХАСКОВСКОТО ДРУЖЕСТВО „ТРАКИЯ”,

които бележат 50-те години на ХХ в.: изграждане паметник на Капитан Петко войвода в града и строителството и откриването на Тракийски дом. На 27 февруари 1953 г. по инициатива на тракийската организация е проведено съвещание в клуба ѝ за издигане паметник на Капитан Петко войвода в Хасково. Избрано е бюро от 10 човека и се приемат следните предложения: 1. Образуване на Акционен комитет при Окръжен народен съвет (ОНС) – Хасково; 2. Популяризиране делото на кап. Петко войвода и конкретно заслугите му за Хасково и района чрез в. „Родопска борба“ и радиоуредбата; 3. Разпращане на писма до предприятия, масови организации, до всички тракийски дружества в страната и др. за подпомагане на инициативата; 4. Обсъждане мястото и архитектурния стил на паметника съвместно със Съюза на българските художници. Всички тези задачи са със срок до края на май 1953 г.

Подготвен е и план за набиране на средства за построяване на паметника от народните съвети и предприятията от околните в окръга, с подписка от членовете на тракийската организация в България. Общо е предвидена сума от 172 000 лв. за изграждането на паметника.⁴¹ Акционният комитет при ОНС – Хасково е учреден и през лятото на 1953 г. започва своята дейност. Ръководството на дружество „Тракия“ - Хасково на свое заседание от 9 юли подготвя искане до ЦИК да обложи всички дружества

⁴⁰ Пак там, оп. 1, а. е. 9, л. 5-8,9-11, 15, 20; оп. 1, а.е. 2, л. 4, 7, 11, 28, 34, 43.

⁴¹ ДА-Х, ф. 860, оп.2, а.е. 39, л. 2-5.

В страната без тези в Хасковски окръг за подпомагане на строителството на паметника. Искането е одобрено с писмо №177 на ЦИК. Същевременно ръководството определя 13 района и комисии по 2 души във всяка за набирание на средства в Хасково и окръга.⁴² През следващите години работата по паметника продължава активно, съгласувана с централното ръководство на организацията с държавните органи и с Комитета за наука, изкуство и култура. Разработени са два проекта за паметника – на скулпторите Вълчо Кадиев и Стою Тодоров. В комисията, определена от акционния комитет за журиране на проектите, участва и председателят на дружеството Георги Сапунаров, който докладва пред ръководството, че в двата проекта „е видял добри неща, и двамата скулптори са работили упорито и е препоръчал двамата заедно да изградят паметника.“⁴³ За автор на паметника е избран Стою Тодоров.

Откриването на паметника на Капитан Петко войвода става тържествено – с манифестация от тракийския клуб и гражданството на 18 декември 1955 г. Митингът е открит от Георги Саракостов, председател на акционния комитет за построяване на паметника. Янчо Георгиев, първи секретар на ОК на БКП и активен деец на тракийското движение, произнася слово и открива монумента. Речи държат Гого Грозев – секретар на ОК на БКП – Хасково и председател на строителния комитет за изграждане на паметника, председателят на Тракийското дружество Георги Сапунаров и Никола Спиров – председател на Съюза на тракийските дружества в България. Поздравления поднася ген. Янчо Костов от името на Министерство на народната отбрана. Следват приветствия от представителите на тракийци от други градове. Изпълнени са тракийски народни песни от Сава Попсавов и Каню Бедров. Събитието

⁴² Пак там, оп. 1, а.е. 2, л. 8-9, л. 22-23.

⁴³ Пак там, л. 54.

Културно-просветно дружество „Тракия“ – Хасково, 1959 г.

се превръща в общоградски празник⁴⁴ и е подробно отразено във в. „Родопска борба“.⁴⁵

На 23 февруари 1956 г. на свое заседание новоизбраното на годишното отчетно събрание (19 февруари 1956 г.) ръководство се конструира по следния начин: председател Георги Сапунаров, трима заместник-председатели – Никола Недялков, Милуш Костов и Стоян Педев, секретар е Георги Петров и Андрей Николов – културно-просветник. В състава му влизат още осем членове: Грозю Анадолиев, Добринка Кулюмджиева, Иван Петков, Стамо Димитров, Стоян Сарджев, Стамат Аркумарев, Станил Димитров и Тодор Стамов. Към ръководството са образувани и три комисии – по организационните и стопанските въпроси и по културно-масовата дейност, избрано е ръководство на младежката секция. Обсъдено е честване годишнина от смъртта на Капитан Петко войвода на 26 февруари.⁴⁶

През 1956 г. хасковското дружество започва по-актив-

⁴⁴ ДА-Х, ф. 860, оп. 2, а. е. 40, л. 46-47.

⁴⁵ Родопска борба, № 102, 24 декември 1955 г.

⁴⁶ ДА-Х, ф. 860, оп. 1, а. е. 2, л. 71-71 гр., л. 83.

Откриване на новия дом на дружество „Тракия“, 1959 г.

на работа за изграждане на собствено здание „Тракийски дом“. На свое заседание на 17 май 1956 г. ръководството на тракийското дружество обсъжда въпроса за отчуждаване на място и избира комисия, която да преговаря и да изясни въпроса и с Градския народен съвет.⁴⁷ През следващите години работата по проектиране и строителство на Тракийския дом продължава.

На 2 ноември 1958 г. в Хасково се провежда съвещание, съгласувано с централното ръководство и в присъствието на негови представители, с председателите и секретарите на градските дружества в Ивайловград, Свиленград, Харманли, Димитровград, Кърджали, Крумовград, Момчилград, с. Гугутка, Ивайловградско и ръководството на хасковското дружество в пълен състав. Съвещанието е посветено изключително на организационното състояние на дружествата, където всички представители отчитат слабости и проблеми и недостатъчната работа. Особено се набляга

⁴⁷ Пак там, л. 76.

*Председателят на тракийската организация Никола Спиров
реже лентата при откриването на тракийския дом, 1959 г.*

на факта, че не се провеждат конгреси и не получават инструкции от централата. Въпросите са ще има ли конгрес, ще се издава ли вестник, какво ще се прави с бежанските облигации, за пенсиите на участниците в национално-освободителни борби до 1913 г.

Всички тези проблеми са обобщени в изказването на Георги Сапунаров, което завършва с предложението: „Да се придвижи въпросът с бежанските декларации за оставените имуществва в Беломорието от тракийци през 1944 г., както и да се прокара закон за тези, дошли през 1944 г. за първи път, да бъдат окъщавени и одворявани чрез отпущане заем от държавата.“⁴⁸ Представител от София е Тодор Браянов, който отговаря специално по последните въпроси, че трябва да се работи за осъществяването им по мирен път. Илия Славков представя работата на ТНИ. След обсъжданията се дават инструкции за подготовка на отчетните събрания през 1958 г. с оглед свикване на национална конференция през 1959 г. и призив на централното ръковод-

⁴⁸ ДА-Х, ф. 860, оп. 1, а.е. 2, л. 108-110, л. 111.

Тракийско хоро пред новия Тракийски дом

ство да се подпомогне хасковското гружество за завършване на Тракийския дом.⁴⁹

Работата по строителството на дома напредва и в началото на 1959 г. ръководството на гружество „Тракия“ – Хасково обсъжда въпросите за неговото обзавеждане и откриване⁵⁰. В своите записки Петко Кедиков споделя: „В началото на 1959 г. (домът – б.р.) беше завършен във всяко отношение. Най-после една от най-големите мечти на гружеството стана действителност... Построяването на дома дойде в резултат на упорития труд на членовете на тогавашното ръководство и помощта, която ни се оказа от нашите партийни и обществени ръководители.“⁵¹ Следват имената на 25 членове на тракийското гружество, архитекти, лекари и др., както и имената на тракийци, които с лични средства са подпомогнали строителството: Янчо Георгиев (5000 лв.), Коста Бошнаков (2000 лв), Калоян Чакързов (300 лв.). Министърът на труда и цените Сто-

⁴⁹ Пак там, л. 112.

⁵⁰ Пак там, л.116.

⁵¹ ДА-Х, ф. 860, оп.2, а.е. 40, л. 51.

*Тракийски събор в Магжарово – 49 г. от трагедията
при с. Ятаджик, 1962 година*

ян Тончев е внесъл 30 000 лв.⁵² През 1958 г. хасковското дружество „Тракия“ е разходвало 10 000 лв. по параграф „Постройка дом „Тракия“. Осъществяването на идеята за собствен дом хасковското дружество реализира с помощта и подкрепата както на своите членове и ръководство, така със съдействието и паричната помощ на редица други дружества и институции.

Подробен отчет за средствата има в документите на ревизионната комисия на дружеството. Общо във фонд „Постройка дом „Тракия“ са постъпили 120 318 лева. Централното ръководство на СТАБ оказва финансова помощ от 22 000 лв., „Пютлюева промишленост“ - Кърджали – 3000 лв., дружество „Тракия“ – Димитровград – 3000 лв., дружество „Тракия“ – Бургас – 15 000 лв., дружество „Тракия“ – Тополовград – 1000 лв., ОЦЗ – Кърджали – 1000 лв., дру-

⁵² Пак там, л. 52.

Пред паметника на Капитан Петко войвода в Кърджали

жество „Тракия“ – Стара Загора – 500 лв., от организирана томбола постъпват 13 896 лв., от подписка за набиране на средства – 9522 лв., от други предприятия и организации – 21 000 лв., от продажба на календари – 6400 лв. Собствените средства на хасковското тракийско гружество за изграждане на дома са 24 000 лв.⁵³ Сградата е тържествено открита през 1959 г.

На 24 декември 1961 г. след 14-годишно прекъсване се провежда национална конференция на тракийската организация в страната. Отчетът на централното ръководство е представен от Никола Спиров и в него се подчертава значението на преустройството на организацията от политическа в културно-просветна за издигане на нейното значение и авторитет. Няма строги организационни принципи, членският внос е доброволен и минимален, което

⁵³ ДА-Х, ф. 860, оп.1, а.е. 9, л. 13, 14

благоприятства обхващането на всички бежанци. На конференцията са представени 143 дружества, 47 от които в градовете и 96 в селата.⁵⁴ Конференцията от 1961 г. на практика приключва един етап в развитието на тракийската организация и поставя началото на нов, през който се акцентира изцяло на културно-просветната дейност.

*Четвърта национална конференция на Съюза
на тракийските дружества в България - София*

Сред възстановяването си през 1944 г. и на дружествата по места тракийската организация развива активна организационна дейност в защита на тракийската емиграция, на новите бежанци от Западна Тракия след 1944 г. и за справедливо решение на тракийския въпрос. Кулминацията в тази дейност е подготовката и представянето на тракийската делегация на мирната конференция в Париж през 1946 г. Хасковското дружество е едно от най-активните в страната в движението и митингите в защита на българските интереси в Западна Тракия. Независимо че не

⁵⁴ Филчев, Ив., цит. съч., с. 322.

постига резултата, на който се надява, това движение и работата на тракийската организация в Париж популяризира българската и тракийската кауза пред европейската общественост. Организацията все още има в целите си защита на интересите на тракийските бежанци. Съгласно решенията на националните си форуми тя постепенно променя характера си и се превръща в културно-просветна, категорично дефинирано от конференцията през 1961 г.

През този период хасковското гружество „Тракия“ развива активна дейност в защита на интересите на тракийските бежанци в града и региона. Освен в града тя има няколко гружества, изградени в селата с тракийски бежанци, и също така се явява своеобразен център на гружествата в окръга (1949-1959 г.) Запазените документи на показват редовен организационен живот на гружеството, непрестанни усилия за защита интересите на неговите членове и подпомагане на бедните тракийски бежанци. Същевременно гружеството участва в паметните чествания в Маджарово, които се превръщат в национални. Две важни събития бележат този период – откриването паметника на Капитан Петко Войвода и построяването на тракийския дом. Независимо че има отлив на членове, гружеството и неговият клуб се превръщат в център за общуване на тракийското население, установено в града. Промяната в характера на организацията, вече само културно-просветна, безспорно обезличава нейната значимост и автономност. От друга страна, тя запазва организационната структура и връзките вътре в общността. Със създаването на културни институции като ансамбъл „Тракия“ се запазват автентичния фолклор, обичаи и ритуали на бежанците от различните райони на Тракия. На основата на първия малък събор на тракийската песен през 1960 г. се ражда и фестивалът „Китна Тракия пее и танцува“ година по-късно.

В заключение следва да отбележим, че от възстановяването си през 1944 г. до 1961 г. тракийското дружество в Хасково, както и цялата тракийска организация в страната, постепенно променя своя характер в резултат на обществено-политическите процеси в българското общество. От благотворително-културна организация за защита на интересите на тракийската емиграция в България тя се превръща само в културно-просветна. Безспорно така се стесняват нейните възможности за въздействие, но независимо от това през 50-те години на XX в. дружество „Тракия“ – Хасково и неговото ръководство продължават да отстояват интересите на своите членове и да поддържат духовната и организационна връзка с останалите структури в региона. Безспорна е ролята на дружеството във възкресяването и почитането на дати и личности, свързани с революционните събития и с трагедията и разорението на тракийските българи.